

TELEVIZORIAUS ŽIŪRĖJIMO TRUKMĖS IR TURINIO RYŠYS SU MOKYKLINIO AMŽIAUS VAIKŲ PSICHOLOGINIŲ PRISITAIKYMU

Dr. Roma Jusienė
Jūratė Tuominienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinio darbo fakultetas, Psichologijos katedra
Valakupių 5, LT-10101 Vilnius
Telefonas 274 06 09
Elektroninis paštas romajusiene@hotmail.com

Pateikta 2005 m. kovo 15 d.

Parengta spausdinti 2005 m. kovo 30 d.

Santrauka

Vakarų šalyse jau seniai atkreiptas dėmesys į tai, kad televizoriaus žiūrėjimas siejasi su prastesniu vaikų psichologiniu prisitaikymu, ypač su didesniu agresyvumu, dėmesio bei socialinėmis problemomis. Pabrėžiamas ir vienas svarbiausių apsauginių veiksnių – tai tėvų, kaip televizijos teikiamos informacijos bei vaikų psichologinio prisitaikymo tarpininkų – vaidmuo. Lietuvoje apie televizijos reikšmę vaikų elgesio bei emocijoms sunkumams pradėta kalbėti tik pastaruosius keletą metų.

Šiame straipsnyje siekiame įvertinti miesto ir kaimo mokyklinio amžiaus vaikų televizoriaus žiūrėjimo kokybinius bei kiekybinius aspektus bei tai, kaip jie susiję su vaikų psichologiniu prisitaikymu. Apklausėme 118 vienuolikos-keturiolikos metų vaikų ir 83 jų tėvus. Rezultatai atskleidė, kad daugiau laiko prie televizoriaus ekranų praleidžiantys vaikai turi daugiau elgesio bei emocijų sunkumų. Iškart po pamokų televizorių žiūrintys vaikai yra hiperaktyvesni ir turi daugiau bendravimo sunkumų. Siaubo filmų mėgimas susijęs su mokyklinio amžiaus vaikų elgesio problemomis, o dokumentinių filmų mėgimas – su geresniu vaikų psichologiniu prisitaikymu. Tėvų nedalyvavimas parenkant ir aptariant televizijos laidas susijęs su prastesniu vaikų psichologiniu prisitaikymu. Daugiau laiko prie televizoriaus praleidžia prastesnėmis materialinėmis sąlygomis pasižyminčių šeimų bei žemesnio išsilavinimo tėvų vaikai.

Pagrindinės sąvokos: televizija, psichologinis prisitaikymas, mokyklinio amžiaus vaikai.

Įžanga

Žiniasklaida, ypač televizija, kuriant informacinę visuomenę bei keičiantis jos prioritetams, tampa vis labiau prieinama ir užima reikšmingą vietą žmogaus gyvenime. Daugybė Vakarų Europos šalyse ir Jungtinėse Valstijose atliekamų tyrimų atskleidžia, kad televizoriaus žiūrėjimui skiriama daugiausia laisvalaikio, neskaitant miegojimo (Cheng ir kt., 2004; Johnson ir kt. 2004; Shin, 2004). Kai kuriose studijose teigiama, kad mokyklinio amžiaus vaikai ir paaugliai prie televizoriaus ekranų praleidžia net daugiau laiko nei mokykloje (Hancox, Milne, Poulton, 2004).

Problema yra ne tik tai, kad televizoriaus pakeičia tokias svarbias vaikų ir paauglių veiklas kaip knygų skaitymas, sportavimas, bendravimas, kūryba. Daugelis tyrėjų ir specialistų pripažįsta, kad televizorius yra ir vienas didžiausių agresijos bei smurto transliavimo šaltinių. JAV profesoriaus D. Gentilo teigimu, nors agresyvaus elgesio formavimuisi reikšmės turi daug veiksnių, svarbiausias iš jų yra televizija (cit. pgl. Hurst, 2004).

Daugybė tyrimų atskleidžia tiesioginį televizijos rodomo smurto ir padidėjusio ne tik vaikų, bet ir suaugusių žmonių agresyvumo bei delinkventinio elgesio ryšį (Anderson ir kt., 2001; Berkowitz ir Geen, 1966; Cheng ir kt., 2004; Dobryninas, 2001; Johnson ir kt., 2004; Valickas, 1997). Šiuo požiūriu televizijos poveikis gali būti ne tik trumpalaikis, nulemiantis vaikų agresyvių elgesį tuoj po smurtinio turinio filmo žiūrėjimo (Coyne, Archer, Eslea, 2004) ar skatinantis jaunuolių smurto aktų, žmogžudysčių ar net savižudybių protrūkį (Berkowitz ir Geen, 1966; Gailienė, 1998). Vadinamieji tęstiniai, keliolika metų trukę tyrimai atskleidžia ir ilgalaikį neigiamą televizijos poveikį. Nuolatinis smurtinių laidų žiūrėjimas jaunesniame mokykliniame amžiuje lėmė jaunų suaugusių moterų bei vyrų agresyvumo stabilumą ir net padarytus teisinius nusižengimus (Huesmann ir kt., 2003). Be to, šis ryšys išlieka ir tuo atveju, kai kontroliuojami socialinis ekonominis statusas, pažintiniai gebėjimai, auklėjimo stilius, ankstesnis agresyvus elgesys.

Nustatyta, kad apskritai televizoriaus žiūrėjimas vaikystėje susijęs ir su prastesne paauglių ir jaunų suaugusių žmonių sveikata. Daugiau laiko prie televizoriaus praleidusiems asmenims labiau būdingas viršsvoris, rūkymas, alkoholio vartojimas, miego sutrikimai (Collins, 2004; Gutschoven ir Van Den Bulck, 2004; Hancox, Milne, Poulton, 2004; Johnson ir kt., 2004). Beje, geresne nei kitų jaunų suaugusių žmonių fizine sveikata pasižymėjo tie, kurie vaikystėje prie televizoriaus per dieną praleidavo ne daugiau nei 1 valandą (Hancox, Milne, Poulton, 2004). Jei paauglystėje prie televizoriaus praleidžiama daugiau nei 3 valandas per dieną, stipriai padidėja nemigos atsiradimo tikimybė suaugus (Collins, 2004). C. Perseganis ir kiti mokslininkai (2002) teigia, kad ilgesnė televizoriaus žiūrėjimo trukmė taip pat susijusi su vaikų bei paauglių didesniu emociniu nestabilumu bei mažesniu socialumu.

Vienas didžiausių ir naujausių D. Christakis su bendraautoriais tyrimų (2004) atskleidžia, kad valandų skaičius, praleistas prie televizoriaus esant vienerių ir trejų metų, leidžia numatyti dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sindromą sulaukus septynerių metų. Nors kai kurie mokslininkai (Bertholf ir Goodison, 2004; Obel ir kt., 2004) linkę diskutuoti dėl priežastingumo, D. Christakis tyrimo metodologija ir griežtas kitų veiksnių kontroliavimas teigia būtent priežastinį, o ne koreliacinį ryšį. Būtent televizijos įtaką impulsyviai elgesiui bei dėmesio problemoms nurodo ir kiti tyrėjai, siedami tai su prastesniais vaikų bei paauglių akademiniiais laimėjimais (Anderson ir kt., 2001; Shin, 2004).

Kita vertus, tiesa ir tai, kad vaikų ir paauglių televizoriaus žiūrėjimo bei psichologinio prisitaikymo ar akademinį laimėjimų ryšys gali būti abipusis. Vaikai, turintys – dėl kitų, nei televizijos įtaka, priežasčių – bendravimo sunkumų bei polinkį į destruktivią agresiją, dažnai yra nepopuliarūs tarp bendraamžių. Tikėtina, kad tokie vaikai, išgyvendami tarpasmeninių santykių diskomfortą, daugiau laiko praleidžia prie televizoriaus ekranų. Tokiu būdu jie išmoksta daugiau agresyvios technikos, kurią vėliau panaudoja tarpasmeninėse sąveikose. Panašiai ir mokymosi sunkumų turintys vaikai, dėl šios priežasties mokykloje išgyvenantys nesėkmes, stengiasi tai kompensuoti stebėdami herojiškas laidas, tapatindamiesi su save įtvirtinančiais agresyviu ar smurtiniu elgesiu personažais bei taip išgyvendami netiesioginę sėkmę. Tai skatina vis dažniau ir ilgiau žiūrėti televizorių, dėl to vis mažiau laiko lieka bendrauti su kitais ir mokytis.

Išsivysčiusių šalių, kuriose besaikis televizoriaus žiūrėjimas ir jos prisotinimas agresijos ir smurto aktais yra jau labai sena problema, tyrėjai dabar gali nurodyti ne tik rizikos, bet ir apsaugos veiksnius, galinčius apsaugoti vaikus nuo neigiamo televizoriaus poveikio. Didelės reikšmės turi televizoriaus žiūrėjimo trukmės ribojimas iki 2 valandų per dieną ir tėvų dalyvavimas aptariant, aiškinant televizoriaus rodomą informaciją, be to, parenkant laidas ir filmus (Cheng ir kt., 2004; Collins, 2004; Hancox, Milne, Poulton, 2004; Hurst, 2004).

Pastarąjį dešimtmetį Lietuvoje itin padidėjo siūlomų televizijos laidų bei filmų pasirinkimas. Televizoriaus žiūrėjimas tampa vis didesne vaikų, ypač mokyklinio amžiaus, problema, juo labiau kad smurto ir agresijos aktais, rodomais per televizorių, šiuo metu ne tik nenusileidžiame, bet gal ir lenkiame kitas šalis. Išsamių psichologinių tyrimų apie tai, kiek ir kada Lietuvos vaikai leidžia laiko prie televizoriaus ekrano, ką jie mėgsta žiūrėti, kiek tėvai kontroliuoja vaikų televizijos laidų žiūrėjimą ir kaip visa tai susiję su vaikų emociniais ar elgesio sunkumais, beveik nėra.

Taigi šio tyrimo tikslas yra atskleisti miesto ir kaimo vietovėse gyvenančių vaikų televizoriaus žiūrėjimo kiekybinius bei kokybinius aspektus ir analizuoti, kaip šie susiję su mokyklinio amžiaus vaikų psichologiniu prisitaikymu.

Tyrimo metodika

Tiriamieji

Tyrimo dalyvavo 118 penktų-septintų klasių moksleivių (amžiaus vidurkis – 12,3 metų; 65 mergaitės, 53 berniukai; 59 kaimo vietovėse gyvenantys, 59 mieste gyvenantys) ir 83 jų tėvai (amžiaus vidurkis – 37 metai; 46 miesto ir 37 kaimo vietovėse gyvenantys tėvai).

Tyrimo metodai

Vaikams buvo pateiktas šio tyrimo autorių sudarytas klausimynas, kuriuo siekta išsiaiškinti, kiek laiko vaikai praleidžia kiekvieną dieną ir savaitgaliais žiūrėdami televizorių, kiek tėvai parenka, ką žiūrėti per televizorių, ir kaip dažnai vaikai su tėvais aptaria tai, ką mato. Vaikams taip pat pateikėme sąrašą laidų (pvz., pramoginės, muzikinės, kriminalinės ir t. t.) su konkrečiais pavyzdžiais, tai yra tyrimo metu rodytų atitinkamų laidų pavadinimais, prašydami nurodyti, kokias iš jų vaikai dažniausiai žiūri. Įvairaus pobūdžio filmus (pvz. siaubo filmai, komedijos, detektyvai ir t. t.) prašėme suranguoti nuo labiausiai patinkančių (10 balų) iki mažiausiai patinkančių (1 balas).

Tėvams pateikiamame klausimyne (sudarytame šio tyrimo autorių), be informacijos apie demografinius požymius, buvo klausama, kaip dažnai jie domisi, ką vaikai žiūri. Taip pat jiems minėjome įvai-

raus pobūdžio filmus (pvz., siaubo filmai, komedijos, detektyvai ir t. t.), prašydami nurodyti, kokius iš jų dažniausiai žiūri jų vaikas.

Vaikų psichologiniam prisitaikymui įvertinti naudojome R. Goodman (1997) sukurtą Galių ir sunkumų klausimyno lietuvišką versiją, kurią pildė patys vaikai. Atlikus šio klausimyno lietuviškų versijų psichometrinių charakteristikų analizę, įvertinus patikimumą ir validumą, pripažįstama, kad GSK galima naudoti psichologiniam vertinimui mokslinio tyrimo ir formalizuotos atrankos tikslais (Gintilienė ir kt., 2004). 25 teiginiai, kuriuos reikia įvertinti, pasirenkant vieną iš trijų variantų („neteisinga“, „iš dalies teisinga“ ir „teisinga“), skirstomi į penkias skales: elgesio simptomų (pvz., „Dažnai labai supyktu ar nesuvaldau“), emocinių simptomų (pvz., „Dažnai esu nelaimingas, liūdnas, man norisi verkti“), problemų su bendraamžiais (pvz., „Kiti vaikai mane užkabinėja ir skriaudžia“), socialinio elgesio (pvz., „Mielai padedu įskaudintiems, susikrimsiems ar nesveikuojantiems“) bei hiperaktyvumo (pvz., „Nenustygstu vietoje, nurimstu neilgam“, „Man sunku susikaupti, greit išsiblaškau“) skales. Nors vadinama „hiperaktyvumo“, pastaroji skalė atskleidžia ir dėmesio problemas.

Tyrimo eiga

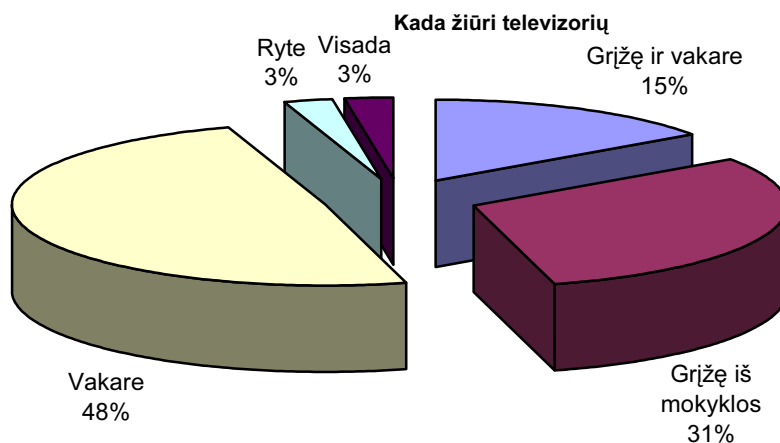
Tyrimas buvo vykdomas 2004 metų balandžio-birželio mėnesiais Vilniaus miesto ir Šiaulių rajono bendrojo ugdymo mokyklose. Pirmiausia buvo apklausti tėvai, tada jų vaikai – tik tie, kurių tėvai davė raštišką sutikimą apklausti vaikus. Suderinus su mokyklų vadovais bei klasių mokytojais, vaikai buvo apklausiami nedalyvaujant mokytojui. Tyrėja dalyvavo vaikų apklausoje, todėl vaikai galėjo tikslintis, klausti. Vaikams ir tėvams buvo pabrėžiama, kad dalyvavimas tyrime yra savanoriškas ir kad garantuojamas pateiktų duomenų konfidencialumas.

Tyrimo duomenų statistinei analizei atlikti naudotas programinis statistikos duomenų paketas SPSS, 10 versija.

Rezultatai

Pirmiausia klausėme, kuriuo paros metu vaikai dažniausiai žiūri televizorių. Rezultatai, pateikiami 1 paveiksle, atskleidžia, kad daugiau nei pusė vaikų dažniausiai televizorių žiūri vakare. Kiek daugiau nei trečdalis vaikų televizorių dažniausiai žiūri iškart grįžę iš mokyklos, o penktadalis vaikų – ir vakare, ir grįžę iš mokyklos, t. y. visada žiūri televizorių.

Mergaitės ir berniukai nesiskiria pagal tai, kada žiūri televizorių. Kaimo vietovėse gyvenantys vaikai (61 proc.) dažniau nei mieste gyvenantys vaikai (39 proc.) televizorių žiūri grįžę iš mokyklos. Pritaikę Pearsono Chi-kvadrato kriterijų šių kintamųjų susietumui įvertinti, gavome statistiškai reikšmingą kaimo ir mieste gyvenančių vaikų skirtumą pagal tai, kuriuo paros metu jie dažniausiai žiūri televizorių ($\chi^2=4,883$, $p<0,05$).

1 pav. Vaikų pasiskirstymas pagal tai, kuriuo paros metu dažniausiai žiūri televizorių

Atskirai tarpusavyje palyginome vaikų, žiūrinčių televizorių grįžus iš mokyklos ir nežiūrinčių tuo metu, taip pat vaikų, žiūrinčių televizorių vakare ir nežiūrinčių vakare, emocinius bei elgesio sunkumus (žr. 1 lentelę). Matome, kad vaikai, kurie žiūri televizorių grįžę iš mokyklos, vertina save kaip hiperaktyvesnius bei kaip turinčius daugiau problemų su bendraamžiais.

1 lentelė. Vaikų psichologinio prisitaikymo rodiklių vidurkių palyginimas pagal tai, ar jie žiūri televizorių grįžę iš mokyklos, ir tai, ar jie žiūri jį vakare

Psichologinio prisitaikymo rodiklių vidurkiai	Ar žiūri televizorių grįžę iš mokyklos				Ar žiūri televizorių vakare			
	Taip N = 58	Ne N = 60	t	p	Taip N = 80	Ne N = 38	t	p
Socialus elgesys	6,36	6,84	1,278	0,20	6,68	6,41	0,675	0,501
Hiperaktyvumas	3,78	3,02	2,198	0,03	3,18	3,87	1,829	0,07
Emociniai simptomai	2,5	2,27	0,698	0,49	2,4	2,38	0,060	0,953
Elgesio problemos	2,88	2,53	1,337	0,18	2,56	2,89	0,276	0,224
Problemos su bendraamžiais	2,86	1,93	2,763	0,007	2,3	2,6	0,183	0,434

Vidutiniškai kiekvieną dieną vaikai praleidžia 3,76 valandos žiūrėdami televizorių. Berniukai televizorių žiūri vidutiniškai 4 val., o mergaitės – 3,6 val. Šis skirtumas reikšmingas, pasirinkus 90 procentų patikimumo lygmenį ($p < 0,1$). Kaimo vaikai prie televizorių ekranų praleidžia vidutiniškai 3,98 val., o miesto vaikai – 3,54 valandos. Šis skirtumas reikšmingas tada, kai $p < 0,1$.

Tyrimė dalyvavę vaikai dažniausiai (77 vaikai, arba 65 proc.) savaitgalį (šeštadienį ir sekmadienį) vidutiniškai prie televizorių ekranų praleidžia nuo 3 iki 6 valandų. 19 vaikų (16 procentų) savaitgalį prie televizoriaus praleidžia nuo 6 iki 10 val., o 20 vaikų (17 procentų) – net 10–14 valandų. Tik vienas vaikas nurodė praleidžiantis prie televizoriaus mažiau nei 3 val. ir tik vienas vaikas – daugiau nei 14 valandų per savaitgalį.

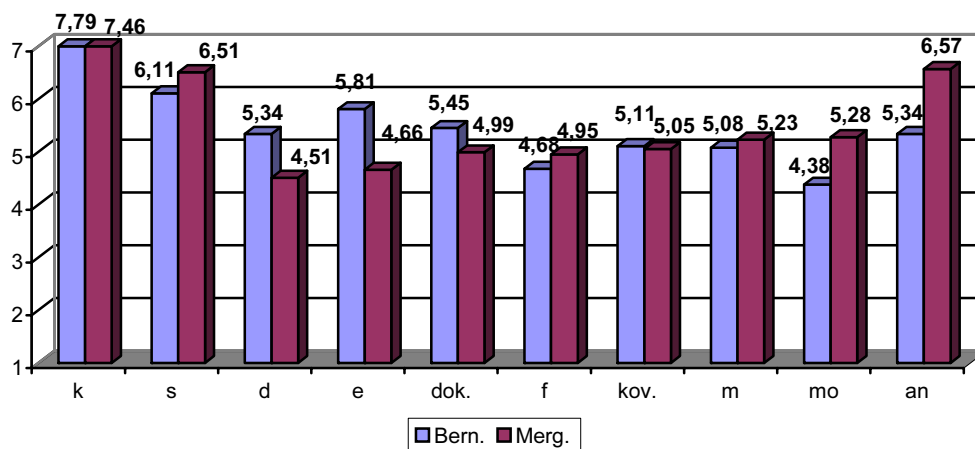
Savaitgaliais berniukai prie televizorių ekranų irgi praleidžia daugiau laiko nei mergaitės (berniukų ir mergaičių vidurkių skirtumas, pritaikius Stjudento t kriterijų, lygus 2,220, $p = 0,028$). Miesto ir kaimo vaikai televizoriaus žiūrėjimo trukmė savaitgaliais statistiškai reikšmingai nesiskiria ($t = 0,338$, $p = 0,736$).

Vaikai, kasdien praleidžiantys daugiau laiko prie televizoriaus, taip pat nurodo, kad žiūri televizorių ilgiau ir savaitgaliais ($r = 0,317$, $p < 0,001$).

Statistiškai įvertinę televizoriaus žiūrėjimo trukmės ir vaikų psichologinio prisitaikymo rodiklių ryšį nustatėme, kad ilgiau kasdien televizorių žiūri didesniu hiperaktyvumo skalės įverčiu pasižymintys vaikai ($r = 0,237$, $p < 0,01$).

Taip pat nustatėme, kad vaikų nurodyta televizoriaus žiūrėjimo trukmė susijusi su tėvų nurodytomis šeimos materialinėmis sąlygomis, ypač su tėvų išsilavinimu. Kuo materialinės sąlygos geresnės ir kuo aukštesnis tėvų išsilavinimas, tuo mažiau valandų vaikas praleidžia prie televizoriaus (atitinkamai $r = -0,271$, $p < 0,05$ ir $r = -0,399$, $p < 0,001$).

Visi apklausti vaikai patvirtino, kad mėgsta žiūrėti filmus. Berniukų ir mergaičių filmų pasirinkimo vidurkių palyginimas pateikiamas 2 paveiksle. Matome, kad vienuolikos-keturiolikos metų vaikai kaip labiausiai patinkančius nurodo komedijas, animacinius bei siaubo filmus. Berniukai statistiškai reikšmingai dažniau renkasi erotinius filmus ($t(116) = 2,137$, $p = 0,035$), mergaitės dažniau nei berniukai renkasi animacinius filmus ($t(116) = 3,280$, $p = 0,001$). Mergaitėms taip pat labiau nei berniukams patinka žiūrėti „muilo operas“, arba serialus, bet jos rečiau nei berniukai renkasi detektyvinius filmus ($p < 0,1$). Berniukų ir mergaičių vertinimo vidurkiai statistiškai reikšmingai nesiskiria renkantis kovinius, fantastinius, siaubo, dokumentinius ir muzikinius filmus.

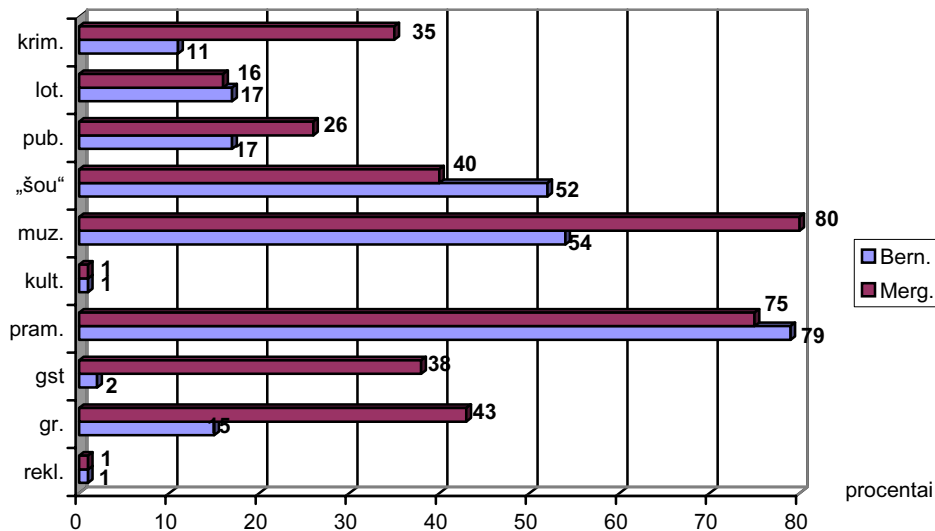

2 pav. Mergaičių ir berniukų įvairių televizoriaus filmų rangavimo pagal mėgimą žiūrėti vidurkiai
k – komedijos, s – siaubo filmai, d – detektyviniai filmai, e – erotiniai filmai, dok. – dokumentiniai filmai, f – fantastiniai filmai, kov. – koviniai filmai, m – muzikiniai filmai, mo – „muilo operos“, an – animaciniai filmukai

Palyginę miesto ir kaimo vietovėse gyvenančių vaikų pasirinkimų vidurkius nustatėme, kad kaimo vaikai dažniau nei miesto kaip patinkančius nurodo detektyvinius filmus ($t(116)=2,226$, $p=0,028$). Mieste gyvenantys vaikai dažniau renkasi animacinius, siaubo ir kovinius filmus ($p=0,1$).

Matome (žr. 3 paveikslą), kad mokyklinio amžiaus vaikai labiausiai mėgsta pramogines, muzikines ir „šou“ laidas. Beje, muzikines laidas mergaitės mėgsta labiau nei berniukai ($t(116)=3,033$, $p=0,003$). Mergaitės taip pat dažniau nei berniukai rinkosi ir kriminalines laidas ($t(116)=3,117$, $p=0,002$), gyvenimo būdo ir stiliaus laidas ($t(116)=4,118$, $p=0,000$) bei grožio konkursus ($t(116)=3,416$, $p=0,001$).

Palyginę miesto ir kaimo vietovėse gyvenančių vaikų mėgstamų laidų įvertinimo vidurkius nustatėme, kad kaimo vietovėse gyvenantys vaikai reikšmingai dažniau nei miesto vaikai renkasi kriminalines laidas ($t(116)=1,939$, $p=0,05$).

3 pav. Mergaičių ir berniukų mėgstamų žiūrėti laidų pasirinkimų pasiskirstymas procentais

krim. – kriminalinės, lot. – loterijos, pub. – publicistinės, muz. – muzikinės, kult. – kultūros, pram. – pramoginės, gst. – gyvenimo būdo ir stiliaus, gr. – grožio konkursai, rekl. – reklama

Pritaikę Spearmano koreliacijos koeficientą analizavome, kaip filmų rangavimas nuo labiausiai patinkančių iki mažiausiai patinkančių susijęs su vaikų psichologiniu prisitaikymu (žr. 2 lentelę). Nustatėme, kad siaubo filmus labiau vertinantys vaikai pasižymi mažesniais socialumo įverčiais ir didesniais elgesio problemų įverčiais; dokumentinius filmus mėgstantys vaikai – atvirkščiai – vertina save kaip socialnesnius bei turinčius mažiau problemų su bendraamžiais. Serialų mėgimas siejasi su aukštesniais socialinio elgesio įverčiais.

Dalinė koreliacija, kontroliuojant vaikų lytį, atskleidė, kad mergaičių lytis paaiškina serialų mėgimo bei socialinio elgesio ryšį. Kitų minėtų statistiškai reikšmingų filmų mėgimo ir psichologinio prisitaikymo rodiklių koreliacijų reikšmingumas liko nepakitęs.

2 lentelė. Psichologinio prisitaikymo rodiklių ir filmų pasirinkimo ryšys

	Socialumas	Hiperaktyvumas	Emociniai simptomai	Elgesio problemos	Problemos su bendraamžiais
Komedijos	- 0,12	0,04	0,15	- 0,13	- 0,12
Siaubo filmai	- 0,18*	0,05	0,04	0,18*	0,08
Detektyvai	0,01	0,11	0,06	- 0,01	0,09
Erotiniai f.	- 0,03	- 0,06	- 0,08	0,01	- 0,00
Dokumentiniai f.	0,23*	0,03	- 0,13	- 0,06	- 0,25**
Fantastiniai f.	- 0,00	- 0,01	0,01	0,08	- 0,01
KOVINIAI F.	0,01	- 0,04	- 0,10	0,09	0,05
Muzikiniai f.	0,01	0,08	0,15	- 0,06	0,20*
Serialai	0,21*	- 0,14	0,15	- 0,08	- 0,12
Animaciniai f.	0,07	- 0,13	0,06	- 0,17	0,05

* $p<0,05$, ** $p<0,01$

Palyginę vaikų, kurie rinkosi kaip mėgstamas žiūrėti tam tikras televizijos laidas, ir kurie jų nesirinko, psichologinio prisitaikymo rodiklius, nustatėme tik keletą reikšmingų skirtumų. Vaikai, kurie rinkosi kriminalines laidas, turėjo daugiau elgesio problemų (pritaikius Mann-Whitney U kriterijų, $Z=1,932$, $p=0,05$); publicistines laidas mėgstantys vaikai turėjo daugiau emocinių sunkumų ($Z=1,726$, $p<0,1$); loterijas mėgstantys vaikai pasižymėjo mažesniais socialinio elgesio įverčiais ($Z=1,717$, $p<0,1$), muzikines laidas mėgstantys vaikai turėjo mažiau emocinių sunkumų ($Z=1,825$, $p<0,1$). Pramogines laidas pasirenkantys vaikai turi daugiau elgesio ir emocinių sunkumų (šie vidurkių skirtumai reikšmingi tik kai $p=0,1$) bei dėmesio problemų ($Z=2,108$, $p<0,05$). Įdomu tai, kad tik keletas vaikų nurodė mėgstantys žiūrėti reklamą, tačiau būtent jie save vertino kaip mažiau socialius ($Z=2,277$, $p<0,01$) ir turinčius daugiau dėmesio problemų ($Z=1,917$, $p<0,05$).

85 procentai vaikų nurodo, kad tėvai neparenka, ką žiūrėti per televizorių, ir tik 15 procentų nurodo, kad parenka (žr. 3 lentelę). Televizoriaus žiūrėjimo parinkimas nesusijęs su vaiko lytimi, tuo tarpu kaimo vietovėse gyvenantys vaikai statistiškai reikšmingai dažniau nurodo, kad tėvai parenka, ką žiūrėti (Pearsono $\chi^2=8,316$, $p<0,01$). Tai, ar tėvai, vaikų nuomone, parenka laidas ar programas, nėra susiję su vaikų psichologinio prisitaikymo rodikliais.

Tik 3 procentai vaikų teigia visada aptariantys su tėvais tai, ką žiūri (žr. 3 lentelę). 80 procentų vaikų kartais aptaria ir 17 procentų teigia niekada neaptariantys to, ką žiūri. Laidų aptarimas su vaiko lytimi nėra susijęs. Yra tendencija (kai $p<0,1$), kad dažniau tai, ką žiūri per televizorių, aptaria miesto, o ne kaimo vaikai.

Taip pat dažniau tai, ką žiūri per televizorių, su tėvais aptaria tie vaikai, kurie nurodo televizorių žiūrintys vakare, o ne kitu paros metu (Pearsono $\chi^2=7,795$, $p<0,1$).

Tėvų išsilavinimas ar šeimos materialinės sąlygos ir laidų aptarimas ar parinkimas nėra statistiškai reikšmingai susiję.

3 lentelė. **Vaikų atsakymų apie tai, ar tėvai parenka jiems, ką žiūrėti ir ar jie aptaria su tėvais tai, ką žiūri, pasiskirstymas (skaičius ir procentai)**

	Mergaitės	Berniukai	Kaime gyv.	Mieste gyv.	Iš viso
Parenka	11 (17%)	6 (11%)	14 (24%)	3 (5%)	17 (14%)
Neparenka	54 (83%)	47 (89%)	45 (76%)	56 (95%)	101 (86%)
Visada aptaria	2 (3%)	1 (2%)	0	3 (5%)	3 (3%)
Kartais aptaria	55 (85%)	39 (74%)	46 (78%)	48 (81%)	94 (80%)
Neaptaria	8 (12%)	13 (24%)	13 (22%)	8 (14%)	21 (17%)
Iš viso	65 (100%)	53 (100%)	59 (100%)	59 (100%)	118 (100%)

Palyginę vaikų, kurie su tėvais visada arba kartais aptaria laidas ir filmus, psichologinio prisitaikymo rodiklius su neaptariančiųjų nustatėme, kad pastarieji pasižymi mažiausiais socialumo ir aukščiausiais hiperaktyvumo bei elgesio problemų įverčiais (žr. 4 lentelę). Pritaikę neparametrinį Kendelltau koreliacijos koeficientą tarp kintamųjų ryšio įvertinti patvirtinome, kad laidų aptarimas su tėvais statistiškai reikšmingai susijęs su didesniu socialinio elgesio bei mažesniu hiperaktyvumo skalių įverčiais (koreliacijos koeficientai atitinkamai yra 0,195 ir – 0,181, kai $p<0,05$).

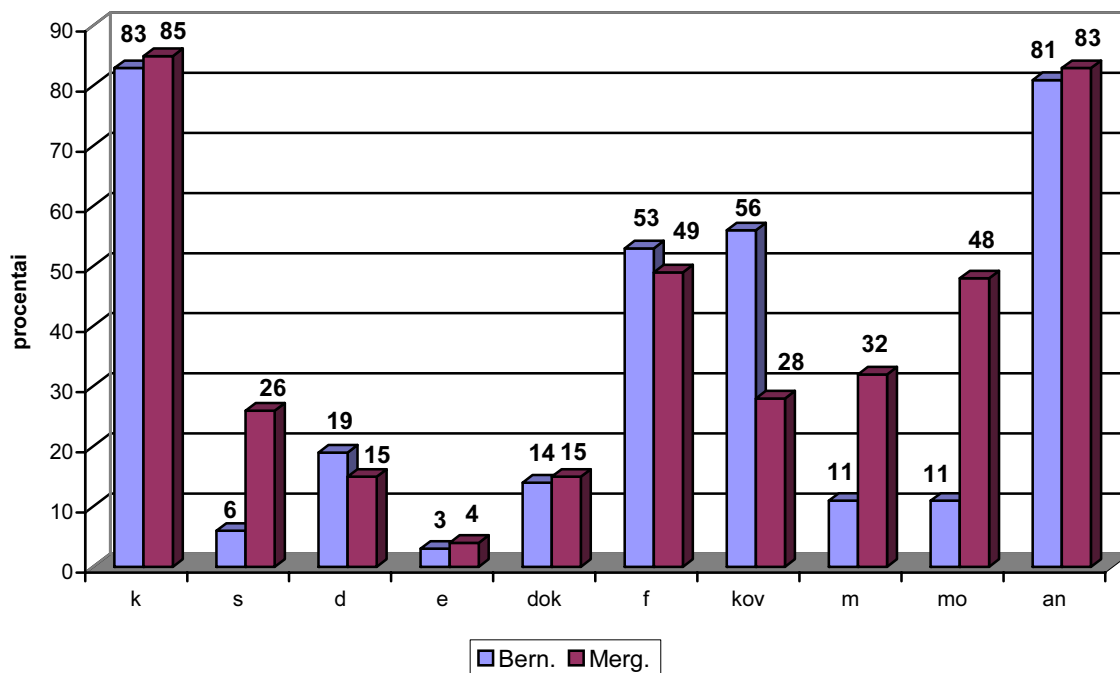
4 lentelė. **Vaikų psichologinio prisitaikymo rodiklių vidurkių palyginimas pagal tai, ar aptaria su tėvais tai, ką žiūri**

	Socialumas	Hiperaktyvumas	Emociniai simptomai	Elgesio problemos	Problemos su bendraamžiais
Neaptaria	5,57	4,38	2,38	2,86	2,05
Kartais aptaria	6,84	3,15	2,34	2,72	2,43
Visada aptaria	6,67	4,00	3,67	1,00	3,67
p reikšmė	0,038	0,022	0,462	0,097	0,349

Patys tėvai mano, kad jie gerokai dažniau, nei mano vaikai, domisi tuo, ką šie žiūri. 61 procentas tėvų teigia visada pasidomintys, ką žiūri jų vaikas, 39 procentai tėvų domisi kartais. Tėvų nurodytas domėjimasis vaiko televizoriaus žiūrėjimu nesusijęs nei su vaiko lytimi, nei gyvenamąja vieta, nei su vaikų psichologinio prisitaikymo rodikliais.

Kiek skirtingus – lyginant su vaikais – vertinimus tėvai pateikia ir nurodydami, kokie, jų nuomone, filmai labiausiai patinka jų vaikams (žr. 4 paveikslą). Kaip labiausiai žiūrimus tėvai nurodo komedijas, animacinius ir fantastinius filmus. Be to, tėvų nuomone, mergaitės gerokai dažniau nei ber-

niukai renka „muilo operas“ ($t(81)=3,502$, $p<0,001$), muzikinius ($t(81)=2,278$, $p<0,05$), siaubo filmus ($t(81)=2,467$, $p<0,05$). Berniukai, tėvų nuomone, dažniau nei mergaitės žiūri kovinius filmus ($t(81)=2,354$, $p<0,05$).

4 pav. Tėvų atsakymų apie jų vaikų mėgstamus žiūrėti filmus pasiskirstymas procentais
 k – komedijos, s – siaubo filmai, d – detektyviniai filmai, e – erotiniai filmai, dok. – dokumentiniai filmai, f – fantastiniai filmai, kov. – koviniai filmai, m – muzikiniai filmai, mo – „muilo operos“, an – animaciniai filmukai

Pritaikę neparametrinį Mann-Whitney U kriterijų tikrinome, ar tai, kokius filmus, tėvų nuomone, mėgsta žiūrėti jų vaikai, siejasi su vaikų psichologinio prisitaikymo rodikliais. Nustatėme, kad vaikai, kurių tėvai nurodė juos kaip mėgstančius siaubo filmus, turi statistiškai reikšmingai daugiau elgesio problemų ($Z=2,508$, $p=0,012$).

Rezultatų aptarimas

Šiame tyrime analizavome kai kuriuos mokyklinio amžiaus vaikų televizijos žiūrėjimo kiekybinius bei kokybinius aspektus, siedami juos su vaikų psichologinio prisitaikymo rodikliais.

Vienuolikos–keturiolikos amžiaus vaikai, jų pačių teigimu, kasdien prie televizorių ekranų praleidžia daugiau nei tris su puse valandas. Tai gerokai viršija Amerikos pediatrijos asociacijos rekomendacijas žiūrėti televizorių ne ilgiau nei dvi valandas per parą (Collins, 2004) ir didina riziką, kad ateityje šie jaunuoliai turės miego sutrikimų ar sveikatos problemų (Hancox, Milne, Poulton, 2004; Johnson ir kt., 2004).

Danijos tyrėjų duomenimis, tik 11 proc. danų vienuolikos–dvylikos metų vaikų žiūri televizorių ilgiau nei dvi valandas (Obel ir kt., 2004), tuo tarpu iš mūsų tyrime dalyvavusių net 82 procentai moksleivių teigia žiūrintys televizorių tris ir daugiau valandų per dieną. Berniukai televizorių ir darbo dienos, ir savaitgaliais žiūri ilgiau nei mergaitės. Gali būti, kad mergaitės dažniau nei berniukai linkusios užsiimti ir kitokia veikla: knygų skaitymu, rankdarbiais, namų ruošos darbais, bendravimu su draugėmis. Tikėtina, kad jos daugiau laiko skiria ir mokymuisi, namų darbams. Ar iš tiesų laisvalaikio leidimo kokybė ir apskritai užklasinis užimtumas susiję su žiūrėjimo trukme, ar tai lemia kiti su lytimi susiję veiksniai, galėtume atsakyti tik po tolesnių studijų. Užsienio autoriai, beje, nepastebi ar bent jau neatkreipia dėmesio į berniukų ir mergaičių skirtumus.

Kaimo vietovėse gyvenančių vaikų vidutinė televizoriaus žiūrėjimo trukmė kasdien kiek didesnė nei miesto vaikų, nors savaitgaliais miesto vaikai žiūrėjimo trukme nenusileidžia kaimo vietovėse gyvenantiems vaikams.

Kaimo vietovėse vaikai dažniau turi mažiau galimybių pasirinkti televizijos kanalus, tačiau jie galbūt turi ir mažiau galimybių užsiimti kuo nors kitu. Tai, kad po pamokų vaikui siūlomas papildomas užimtumas gali pakeisti televizoriaus žiūrėjimą, iš dalies patvirtina šeimos materialinių sąlygų ir žiūrėjimo trukmės ryšys. Pasiturinčių šeimų vaikai prie televizoriaus praleidžia mažiau laiko. Deja, nėra aišku, ar šis laikas nėra „kompensuojamas“ sėdėjimu prie kompiuterio ekrano.

Televizoriaus žiūrėjimo trukmė, mūsų tyrimo duomenimis, tiesiogiai susijusi tik su vaikų padidintu aktyvumu ir dėmesio problemomis. Tai atitinka ir kitų šalių tyrėjų išvadas (Christakis ir kt., 2004; Shin, 2004).

Kaip teigia N. Shin (2004), dažnai televizorių žiūrintys vaikai mažiau stengiasi išlaikyti dėmesį bei orientuotis į nuoseklų užduoties atlikimą. Vėliau dėl to mokykloje kyla problemų ir tai turi įtakos ir jų akademiniam laimėjimams. Verta pasakyti, kad, mūsų tyrimo duomenimis, padidinto aktyvumo ir dėmesio problemų turintys vaikai televizorių dažniausiai žiūri grįžę iš mokyklos, o ne vakare.

Įdomu tai, kad su vaikų padidintu aktyvumu labiausiai siejasi būtent laidų žiūrėjimo kiekybiniai, o ne kokybiniai aspektai. Tai pastebi ir kitų tyrimų autoriai (Bertholf ir Geen, 2003; Christakis ir kt., 2004).

Taigi šiuo atveju galime tik daryti prielaidą apie abipusį televizoriaus žiūrėjimo ir vaikų padidinto aktyvumo bei dėmesio problemų ryšį. Besaikis televizoriaus žiūrėjimas iš tiesų gali neigiamai veikti vaikų gebėjimą susikaupti, didinti nervų sistemos jautrumą, taigi ir skatinti impulsyvumą. Kita vertus, kadangi padidintas aktyvumas ir dėmesio problemos dažnai nulemtos biologinių, genetinių veiksnių, jau turintys šių problemų vaikai tiesiog labiau nei kiti renkasi televizoriaus žiūrėjimą. Greita vaizdų kaita, spalvingumas, nuolatinis informacijos naujumas tiesiog labiau patraukia ir prikausto jų dėmesį. Būtent tai iš dalies paaiškina, kodėl, mūsų tyrimo duomenimis, padidinto aktyvumo ir prasčiau gebantys susikaupti vaikai dažniau teigia mėgstantys žiūrėti pramogines laidas ir reklaminius interpus. Kai kurie autoriai (pvz., Obel ir kt., 2004) mano, kad vaikų per didelio aktyvumo, dėmesio problemų ir televizoriaus žiūrėjimo trukmės ryšį galima paaiškinti tuo, kad jau nuo mažens motinos pačios paskatina vaikus žiūrėti televizorių, nes tik taip jos gali pailsėti nuo perdėm aktyvaus ir sunkiai susikaupiančio vaiko.

Siedami filmų ir laidų žiūrėjimą su vaikų psichologinio prisitaikymo rodikliais, nustatėme keletą dėmesio vertų sąsajų. Ir pačių vaikų, ir jų tėvų teigimu, siaubo filmus mėgstantys vaikai vertina save kaip turinčius daugiau elgesio problemų. Mes šiame tyrime neanalizavome to, kaip su vaikų emocijiniais ar elgesio sunkumais siejasi per televizorių demonstruojamų smurto ar agresijos aktų žiūrėjimas, tačiau tikėtina, kad būtent siaubo filmuose šių yra daugiausia. Taigi tai patvirtina ir daugelio užsienio autorių nustatytą per televizorių matomas ir vaikų elgesyje pasireiškiančios agresijos ryšį (Anderson ir kt., 2001; Berkowitz ir Geen, 1966; Coyne ir kt., 2004; Hurst, 2004).

Mūsų tyrimo rezultatai atskleidė ir tai, kad dokumentinius filmus žiūrėti mėgstantys vaikai yra socialesni ir turi mažiau bendravimo sunkumų. Lieka neatsakytas klausimas: ar tai reiškia, kad vaikai, kurie yra geriau psichologiškai prisitaikę, tiesiog renkasi žiūrėti ir atitinkamas – mažiau smurto, agresijos demonstruojančius bei edukacinio turinio – laidas arba filmus? Atitinkamai, ar turintys – dėl kitų priežasčių – elgesio problemų vaikai tiesiog renkasi žiūrėti agresyvesnio turinio televizijos laidas ir filmus?

Kitos televizoriaus laidų ir filmų žiūrėjimo sąsajos su vaikų psichologiniu prisitaikymu turi menką statistinį reikšmingumą, todėl reikalauja metodologiškai tikslesnio ir imtimi didesnio tyrimo jiems patikrinti.

Tik penkiolika procentų tėvų, vaikų manymu, parenka jiems, ką žiūrėti per televizorių. Kiti 85 procentai vaikų nurodo, kad tėvai neparenka jiems, ką žiūrėti. Užsienio autorių duomenimis, 40–60 procentų aštuonerių–trylikos metų vaikai mano, kad tėvai visai nenurodo, ką ir kiek žiūrėti per televizorių (Cheng ir kt., 2004).

Tačiau net keturi penktadaliai vaikų teigia bent kartais aptariantys su tėvais tai, ką mato. Beje, dažniau žiūrimas laidas ir filmus aptarinėja vakare televizorių žiūrintys vaikai, kai, tikėtina, visa šeima laiką leidžia prie televizoriaus ekrano. Visiškai to, ką žiūri, su tėvais neaptariantys vaikai yra mažiausiai socialūs ir labiausiai hiperaktyvūs, turintys dėmesio problemų. Tačiau tai susiję ir su tuo, kad rečiau tai, ką mato, su tėvais aptaria tuoj po pamokų laisvalaikį prie televizoriaus leidžiantys vaikai. Pastarieji, matėme, ne tik yra padidinto aktyvumo, bet ir turi daugiau problemų su bendraamžiais.

Tėvų nuomonė apie tai, kiek jie kontroliuoja vaikų žiūrėjimą, atrodo, yra kiek kitokia. Beveik du trečdaliai mūsų tyrime dalyvavusių tėvų teigia visada pasidomintys, ką žiūri jų vaikai, likusieji – bent kartais. Nė vienas iš tyrime sutikusių dalyvauti tėvų neteigė visai nesidomintys, ką žiūri vaikai. Žinoma, kokia iš tiesų yra situacija, lieka neaišku, nes nežinome tėvų, atsisakiusių dalyvauti tyrime, nuomonės. Be to, vaikų psichologinio prisitaikymo rodikliai visai nesusiję su tuo, kiek tėvai domisi tuo, ką jų vaikas žiūri.

Kitur taip pat pasireiškia tendencija, kad skiriasi vaikų ir jų tėvų pateikiami duomenys (Cheng ir kt., 2004). Duomenys apie tai, kiek tėvai dalyvauja vaikams renkant laidas, yra gana prieštaringi. Nu-

rodoma, kad tėvų dalyvavimas susijęs su vaiko amžiumi (kuo vaikas vyresnis, tuo mažiau tėvai kontroliuoja), tėvų lytimi (motinos labiau nei tėvai kontroliuoja), socialiniu-ekonominiu statusu (aukštesnio statuso tėvai labiau linkę dalyvauti). Pastaroji tendencija iš dalies atsiskleidė ir mūsų tyrime: aukštojo išsilavinimo tėvų ir geresnėmis materialinėmis sąlygomis pasižyminčių šeimų vaikai trumpiau žiūri televizorių.

Taigi kol kas negalime vienareikšmiškai atsakyti, ar iš tiesų mokyklinio amžiaus vaikai, ilgiau žiūrintys televizorių ir mažiau prižiūrimi tėvų, ką ir kiek žiūrėti, yra prasčiau psichologiškai prisitaikę. Kitaip nei daugelis užsienio mokslininkų, neradome stiprių sąsajų to, kiek ir ką žiūri vaikai, ir agresyvaus elgesio, išskyrus tai, kad elgesio problemų turintys vaikai labiau mėgsta žiūrėti siaubo filmus.

Aišku tai, kad mokykliniame amžiuje televizoriaus žiūrėjimas – ypač trukmė – susijęs su vaikų dėmesio bei bendravimo problemomis. Prie televizoriaus daugiau laiko praleidžia vaikai, kuriems sunkiau sekasi susikaupti, jie yra aktyvesni, prasčiau sutaria su bendraamžiais ir suaugusiais. Kaip tik šie vaikai, priešingai nei rekomenduoja Amerikos pediatrių asociacija, teigia neįsivaikantys tėvų dalyvavimo, parenkant televizoriaus žiūrėjimo trukmę bei turinį.

Susirūpinimą kelia ir tai, kad vidutinė vaikų televizoriaus žiūrėjimo trukmė viršija tris valandas per dieną, o tai gali turėti ilgalaikių padarinių ne tik psichinei, bet ir fizinei jų sveikatai.

Manome, kad tolesni psichologiniai ir sociologiniai tyrimai, išvengiant kai kurių mūsų tyrimo metodologinių trūkumų, taip pat apimant didesnes ir įvairaus amžiaus vaikų ir paauglių bei jų tėvų ar globėjų grupes, galėtų atsakyti į daugelį kilusių klausimų.

Išvados

1. Vienuolikos-keturiolikos metų vaikai kiekvieną dieną vidutiniškai televizorių žiūri 3,8 valandos. Berniukai televizorių žiūri ilgiau nei mergaitės.
2. Kuo geresnės šeimos materialinės sąlygos ir kuo aukštesnis tėvų išsilavinimas, tuo trumpiau mokyklinio amžiaus vaikai žiūri televizorių.
3. Televizoriaus žiūrėjimo trukmė susijusi su mokyklinio amžiaus vaikų padidintu aktyvumu ir dėmesio problemomis.
4. Iškart po pamokų televizorių žiūrintys vaikai yra padidinto aktyvumo, turi dėmesio problemų ir bendravimo sunkumų.
5. Siaubo filmus žiūrėti mėgstantys vaikai yra mažiau socialūs ir turi daugiau elgesio problemų. Dokumentinius filmus mėgstantys vaikai yra socialesni ir turi mažiau bendravimo sunkumų.

LITERATŪRA

1. **Anderson D. R., Huston A., Schmitt K., Linebarger D., Wright J.** Early childhood television viewing and adolescent behavior. Monographs of the Society for Research in Child Development. 2001. Vol. 66(1).
2. **Bertholf R., Goodison S.** Television viewing and attention deficits in children. www.pediatrics.org
3. **Berkowitz L., Geen R. G.** Film violence and the cue properties of available targets // Journal of Personality and Social Psychology. 1966. Vol. 3.
4. **Cheng T., Brenner R., Wright J., Sachs H., Moyer P., Rao M.** Children's violent television viewing: are parents monitoring? // Pediatrics. 2004. Vol. 114.
5. **Christakis D., Zimmerman F., DiGiuseppe D., McCarty C.** Early television exposure and subsequent attentional problems in children // Pediatrics. 2004. Vol. 113.
6. **Collins J.** Children see televised violence despite parent monitoring. Health Source – Consumer Edition. 2004.
7. **Coyne S., Archer J., Eslea M.** Cruel intentions on television and in real life: can viewing indirect aggression increase viewers' subsequent indirect aggression? // Journal of Experimental Child Psychology. 2004. Vol. 88.
8. **Dobryninas A.** Virtuali nusikaltimų tikrovė. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
9. **Gailienė D.** Jie neturėjo mirti: savižudybės Lietuvoje. – Vilnius: Tyto alba, 1998.
10. **Gintilienė G., Černiauskaitė D., Povilaitis R., Girdzijauskienė S., Lesinskienė S., Pūras D.** Lietuviškas SDQ – standartizuotas mokyklinio amžiaus vaikų „Galių ir sunkumų klausimynas“ // Psichologija. 2004. Nr. 29.
11. **Gutschoven K., Van den Bulck J.** Television viewing and smoking volume in adolescent smokers: A cross-sectional study // Preventive Medicine. 2004. Vol. 39.
12. **Hancox R., Milne B., Poulton R.** Association between child and adolescent television viewing and adult health: a longitudinal birth cohort study. Lancet. 2004. Vol. 364.

13. **Huesmann R., Moise-Titus J., Podolski C., Eron L.** Longitudinal relations between children's exposure to television violence and their aggressive and violent behavior in young adulthood: 1977–1992 // *Developmental Psychology*. 2003. Vol. 39.
14. **Hurst M.** Researchers target impact of television violence // *Education Week*. 2004. Vol. 24(12).
15. **Johnson J., Cohen P., Kasen S., First M., Brook J.** Association between television viewing and sleep problems during adolescence and early adulthood // *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*. 2004. Vol. 158.
16. **Obel C., Henriksen T., Dalsgaard S., Linnet K. M., Skajaa E., Thomsen P. H., Olsen J.** Does children's watching of television cause attention problems? Retesting the hypothesis in a Danish cohort. www.pediatrics.org
17. **Shin N.** Exploring pathways from television viewing to academic achievement in school age children // *The Journal of Genetic Psychology*. 2004. Vol. 165(4).
18. **Valickas G.** *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. – Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 1997.

TELEVISION WATCHING AS RELATED TO PSYCHOLOGICAL ADJUSTMENT OF SCHOOL-AGED CHILDREN

Dr. Roma Jusienė

Jūratė Tuominienė

Mykolas Romeris University

Summary

TV watching is one of the most relevant problems in the contemporary society. Numerous studies reveal that TV watching is associated with the higher levels of aggression, attention and social problems. One of protective factors against negative TV watching effects on the children's maladjustment is parental monitoring. There are not sufficient studies about the relation between TV watching and children's adjustment and parental monitoring in Lithuania.

The aim of our study is to explore the quantitative and qualitative aspects of school-aged children's TV watching and the relations to psychological adjustment of children.

The participants of the study are 118 children (11 to 14 years old) and 83 parents. The questionnaire about duration of TV watching, parental monitoring and the favourite TV movies and show for children; the Strengths and Difficulties Questionnaire, and the questionnaire on children's TV watching and parental involvement and monitoring of TV watching for parents were used as methods in the study.

Results show that TV watching duration and TV watching after the school and low parental monitoring are related to children's maladjustment, especially to hyperactivity and social problems. TV watching duration also relates to the parental education and material well-being of the family. The mild positive and negative relations between children's preferred types of TV movies and psychological adjustment are discussed.

Keywords: TV watching, school-aged children, psychological adjustment, parental monitoring.